



# נטל הסכסוך הישראלי-פלסטיני: תמונת מצב, 2010

ד"ר שלמה סבירסקי

יוני 2010

## נטל הסכסוך

ביוני 2010 ימלאו 43 שנה למלחמה שבמהלכה השתלטה ישראל על כל שטחה של ארץ ישראל/פלסטין המנדטורית. במהלך כל השנים הללו, גורל השטח נתון בידי ישראל. ישראל אינה יכולה לחולל הסדר מדיני בעצמה - אך היא הצד המחזיק בידיו את מרבית הקלפים ובראשם: השליטה הצבאית בשטח; השליטה על כל הכניסות והיציאות מן השטחים הפלסטיניים; וההתנחלויות ומחנות הצבא, החולשים על חלק גדול מן השטח הפלסטיני. מבחינה זאת ניתן לומר כי במידה וישראל משלמת מחיר גבוה על התמשכות הסכסוך, היא משלמת במידה רבה על מעשיה-היא.

מזה שנים חצויה ישראל בין השאיפה להסדר מדיני ובין השאיפה לצמצם ככל האפשר את מרחב העצמאות הפלסטיני - המרחב הפיזי, מרחב הריבונות, המרחב הפוליטי, מרחב הפיתוח הכלכלי, מרחב הביטחון, מרחב מדיניות ההגירה, מרחב חופש התנועה, מרחב חופש הסחר ועוד.

בהיעדר פתרון מדיני לסכסוך בן למעלה ממאה השנים, שני הצדדים משלמים מחיר יקר. את המחיר הגבוה ביותר משלמים הפלסטינים: הם נתונים לשליטה צבאית ישראלית החודרת לכל מוסד ולכל בית; הם מפוצלים בין "מדינת החמאס" ובין "מדינת הפת"ח"; הם מתקשים לכוון מוסדות פוליטיים יציבים הנהנים מלגיטימיות כלל-פלסטינית; הם מתקשים לקדם פיתוח כלכלי; קיומם היום-יומי תלוי בטוב לבם של תורמים; ברמה האישית והמשפחתית הם חשופים להפקעת קרקעות, לפגיעה ברכוש, לאלימות, מאסר וגירוש ולהשפלה בבתיהם, ברחובותיהם ובמחסומים; רבים מהם מנועים מלימודים; הם סובלים משיעורי עוני גבוהים, אבטלה נרחבת וחוסר ביטחון תזונתי.

ישראל, מצדה, מצליחה לקיים - רוב הזמן ובמרבית שטחה - אורח חיים "רגיל", הודות למסך עבה של בידול המתבסס על הפרדה פיזית ועל מעטפת צבאית עבה. מסך הבידול יעיל עד כדי כך שמרבית הישראלים חשים כי הם חיים בארץ "נורמלית".

האמת היא שישראל איננה ארץ "נורמלית". הסכסוך הוא כאבן ריחיים על צווארה: הוא מערער את צמיחתה הכלכלית, מכביד על תקציבה, מגביל את התפתחותה החברתית, מכתיים את חזונה, פוגע במעמדה הבינלאומי, מתיש את צבאה, מפלג את זירתה הפוליטית ומאיים על עתיד קיומה כמדינת לאום יהודית. הוא גם הורג ופוצע אלפי ישראלים. ישראל משלמת מחיר כבד על התמשכות הסכסוך ועל התמהמהות ביצועה של חלוקה הוגנת ומוסכמת של השטח בין שני הלאומים.

מסמך זה מבקש להציג את המחיר החברתי, הכלכלי, הצבאי והפוליטי שישראל משלמת.

ישראלים רבים בוודאי יתקשו לחשוב במונחים של מחיר, ובמלים אחרות, במונחים של מדיניות שיש לה חלופות. מרבית הישראלים נולדו או הגיעו לארץ לאחר 1967, הם אינם מכירים את הקו הירוק והורגלו לראות את ההתנגדות הפלסטינית כביטוי של עוינות חסרת-פשר שכל תכליתה לאיים על ביטחונם - ולא דווקא כביטוי של רצון בסיום הכיבוש ובקיום מדיני עצמאי.

יתרה מזאת, ישראלים רבים, לא זו בלבד שבאופן אישי הם אינם משלמים מחיר כלשהו, אלא שהם אפילו נהנים מרווח, אף שלא תמיד באופן ישיר ומודע. על כך יש להוסיף כי לא תמיד קל להבחין במחיר, בעיקר במקרים שהוא לא אישי אלא מקרו-כלכלי או מקרו-חברתי.

# שער א' כלכלה בצל הסכסוך

## צמיחה בצל הסכסוך

בעשור האחרון הורגשו היטב השפעותיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני על הכלכלה הישראלית.

בסוף 2000, בסיומה של שנת צמיחה גבוהה, פרצה האינתיפאדה השנייה, במקביל להתפוגגות בועת ההיי-טק בעולם. בעוד שבעולם הרחב נרשמה התאוששות מהירה בתחום ההיי טק, ישראל, בגלל האינתיפאדה, ידעה שלוש שנים של צמיחה שלילית או נמוכה.

בשנים 2004-2008 שב המשק הישראלי לצמוח, אך בסוף 2008 הגיעו לכאן גלי המשבר הפיננסי והכלכלי העולמי. כאילו אין בכך די התרחש בינואר 2009 מבצע "עופרת יצוקה", שהוסיף גם הוא לפגיעה בפעילות הכלכלית, אם בדרך של ירידה בכניסות תיירים ואם בפגיעה בפעילות הכלכלית באזורים הסמוכים לרצועת עזה.

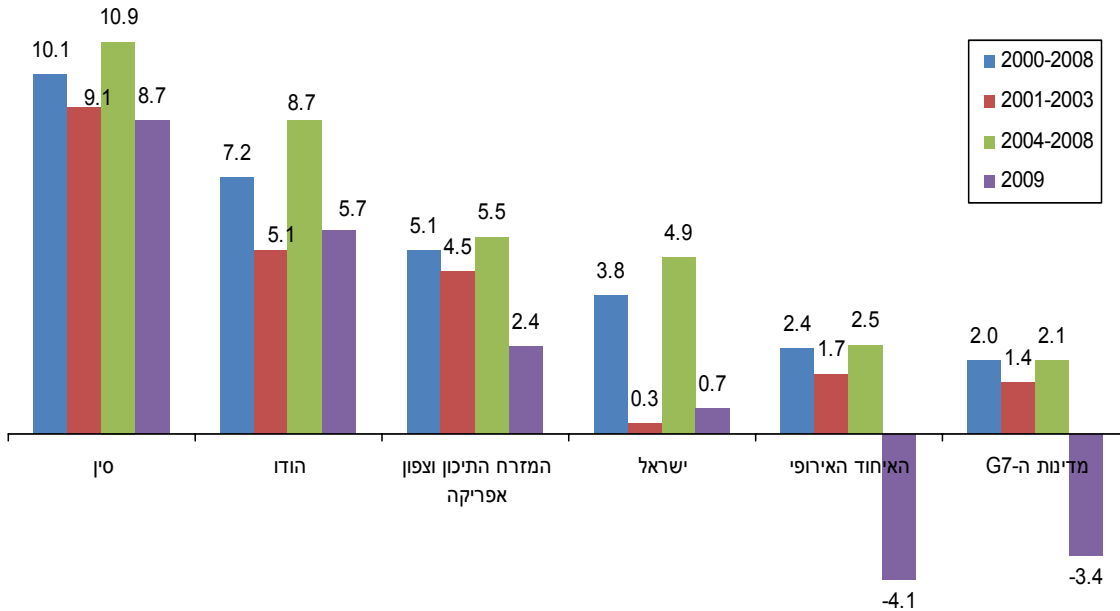
השילוב בין סיבות עולמיות ובין סיבות מקומיות ובראשן העימות הישראלי-פלסטיני, יוצר פער בין צמיחת המשק הישראלי ובין זו של ארצות אחרות, פער הפוגע ביכולתה של ישראל להגיע לרמת הייצור ורמת החיים של ארצות המערב: כדי להצליח בכך עליה לצמוח בשיעורים דומים לאלה של ארצות כדוגמת סין והודו, ואילו בפועל, בגלל העליות והמורדות התכופים, היא צומחת בשיעורים נמוכים הדומים לאלה של ארצות המערב.

בשנים 2000-2008 (לפני המשבר הפיננסי והכלכלי העולמי), התמ"ג הישראלי צמח בשיעור שנתי ממוצע של 3.8%. ממוצע זה כולל את שלוש שנות האינתיפאדה, שבהן עמד שיעור הצמיחה על 0.3% בלבד. בתקופה זו, סין צמחה בשיעור שנתי ממוצע של 10.1%, הודו בשיעור של 7.2% וארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה בשיעור של 5.1%. הגם שבכל אלה נרשמה ירידה בשיעור הצמיחה בשנים 2001-2003, באף אחת מהן לא היתה הירידה קיצונית כמו בישראל, שבה היה שילוב של משבר ההיי-טק ומשבר האינתיפאדה השנייה.

קבוצות-הארצות העשירות ביותר, ארצות האיחוד האירופי וארצות ה-G7, צמחו בשיעור ממוצע נמוך מעט מזה של ישראל. אלא שישראל, אם ברצונה לממש את חזונה להשיג את הארצות הללו, חייבת לצמוח בשיעור שנתי גבוה משלהן. צמיחה שכזאת אכן הושגה בשנים 2004-2008, אך לא היה בה כדי לפצות על הצמיחה הנמוכה בשנים 2001-2003.

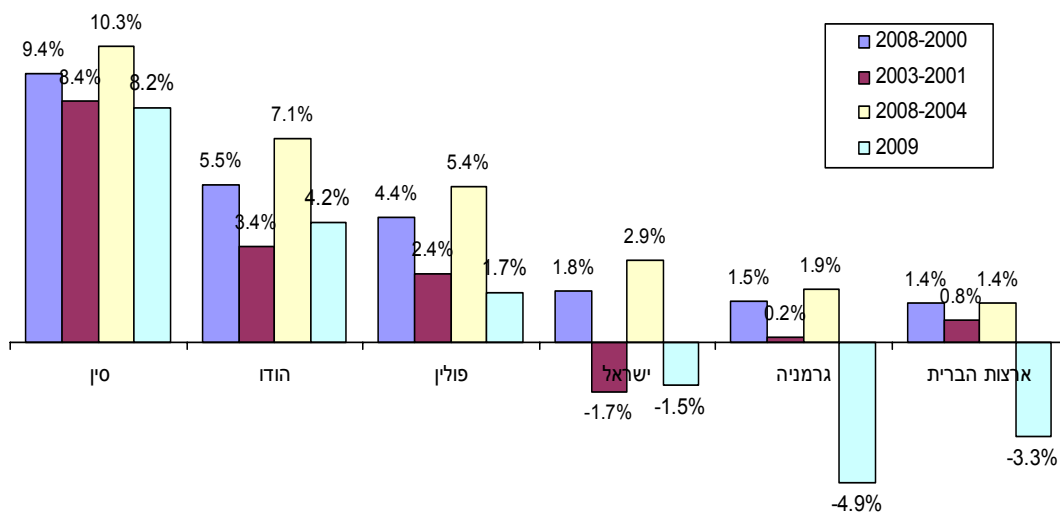
התמונה ברורה עוד יותר כאשר בוחנים את שיעורי הגידול בתמ"ג לנפש (למרבית הצער, קרן המטבע הבינלאומית, שממאגר הנתונים שלה לקחנו את הנתונים, אינה מספקת נתוני תמ"ג לנפש לפי קבוצות-ארצות). בסין, הודו ופולין, התמ"ג לנפש גדל בשיעור שנתי ממוצע גבוה משל ישראל בשנים 2000-2008. הסיבה העיקרית – באף אחת מהן לא היתה בשנים אלה נפילה בתמ"ג לנפש כמו זו שנרשמה בישראל. ואילו בגרמניה ובארצות הברית, שיעורי הגידול היו קרובים לזה של ישראל: 1.5%, 1.4%-1.8%, בהתאמה. אם ברצונה של ישראל להשתוות אליהן ברמת החיים עליה לצמוח בשיעור גבוה משלהן במשך תקופה ממושכת. הסכסוך המתמשך עם הפלסטינים מקשה על כך מאוד.

**תוצר מקומי גולמי**  
**מדינות וקבוצות מדינות נבחרות, 2009-2000**  
 שיעורי שינוי ממוצעים, לפי תקופה, במחירים קבועים  
 במונחי מטבע מקומי, לפי סדר יורד בטור הצמיחה הממוצעת בשנים 2008-2000



**הערה:** התמ"ג של ישראל אינו כלול בקבוצת מדינות המזרח התיכון.  
**מקור:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך אתר האינטרנט של קרן המטבע העולמית.

**תוצר מקומי גולמי לנפש**  
**מדינות נבחרות, 2009-2000**  
 שיעורי שינוי ממוצעים, לפי תקופה, במחירים קבועים  
 במונחי מטבע מקומי, לפי סדר עולה בטור הצמיחה הממוצעת בשנים 2008-2000



**מקור:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך אתר האינטרנט של קרן המטבע העולמית.

## עימותים מזויינים וצמיחה כלכלית

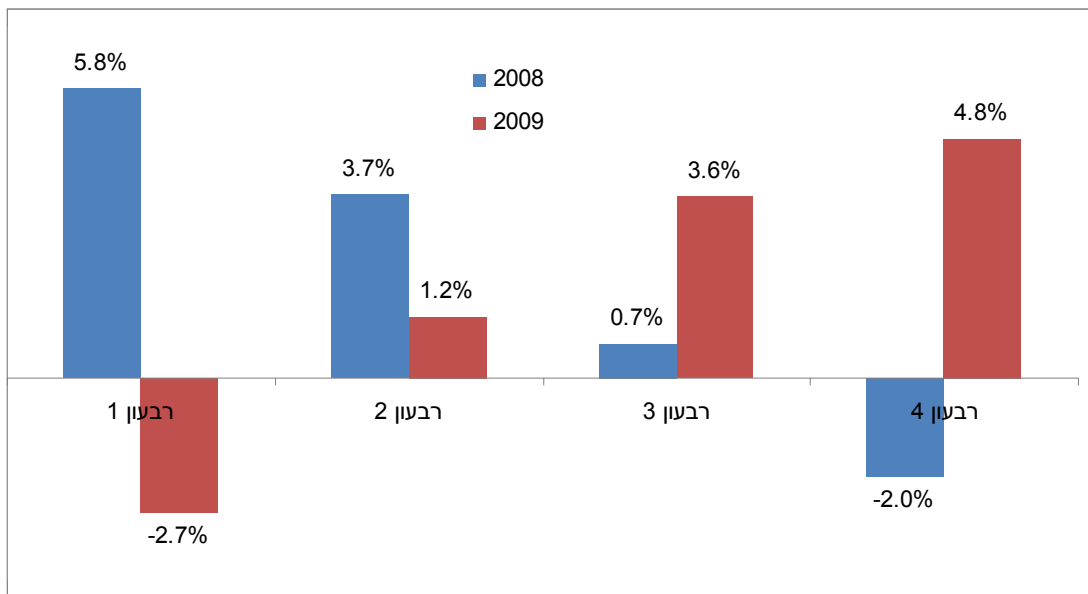
העימותים המזויינים התכופים פוגעים בפעילות הכלכלית.

ב-25.1.2009, תוך כדי מבצע "עופרת יצוקה", צפה בנק ישראל כי למבצע תהיה עלות תקציבית בלתי-מבוטלת (ואכן היא הגיעה לכ-5 מיליארד ש"ח), וכן כי עלולה להיות לה השפעה שלילית על יצוא שרותי התיירות (ואכן, כפי שנראה להלן, מספר כניסות תיירים במרבית חודשי 2009 היה נמוך מזה שבחודשים המקבילים של 2008).

התרשים שלהלן מציג נתוני צמיחה רבעוניים לשנים 2008-2009. ניתן לראות כי ברבעון הראשון של 2009 נרשמה צמיחה שלילית, בעוד שברבעון המקביל ב-2008 היתה הצמיחה חיובית. הסיבה העיקרית להצטמקות הפעילות הכלכלית היה המשבר הפיננסי והכלכלי הכלל-עולמי, שפרץ ברבעון האחרון של 2008. עם זאת, סביר להניח כי גם מבצע "עופרת יצוקה" תרם להצטמקות זאת, בעיקר בשל הפגיעה בתיירות ובשל הפגיעה בפעילות הכלכלית באזורים הסמוכים לרצועת עזה.

### תמ"ג רבעוני, 2009-2008

שיעורי שינוי בכל רבעון לעומת קודמו, במחירי 2005



מקור: הלמ"ס, הודעה לעיתונות, "חשבונות לאומיים- אומדן ראשון של הרבע הראשון של 2010", 16.5.2010.

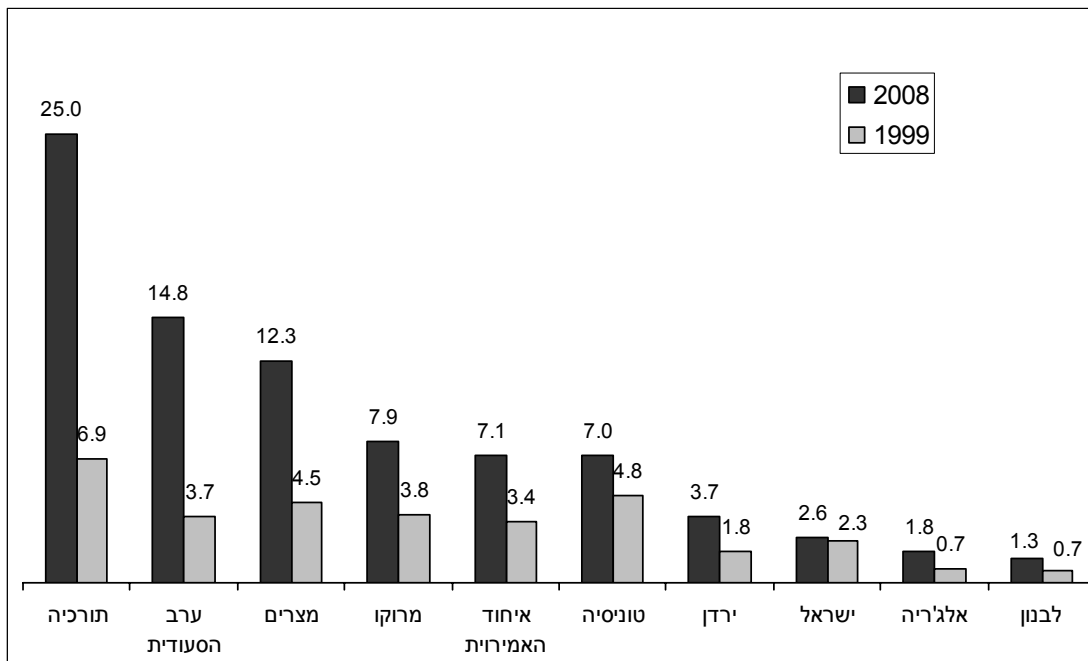
## כניסות תיירים

ענף התיירות רגיש במיוחד להשפעות הסכסוך האלים. ישראל והרשות הפלסטינית מבורכות בשכיות תיירות לא פחותות בערךן מאלה של רבות משכנותינו, אולם תיירים נרתעים מלנסוע לאזורי עימות.

מספר התיירים שנכנסו לישראל ב-2008 – 2.6 מיליון – היה נמוך באופן משמעותי ממספר התיירים שביקרו באותה שנה בערב הסעודית, מצרים, מרוקו, איחוד האמירויות, טוניסיה ואפילו ירדן. תורכיה נהנתה ממספר תיירים גבוה במיוחד.

בכל הנוגע לתיירות, דינה של ישראל כדינן של לבנון ואלג'יר, הסובלות מעימותים פנימיים מתמשכים.

### כניסות תיירים לישראל ולשכנותיה, 1999 ו-2008 לפי סדר יורד ב-2008, במיליונים



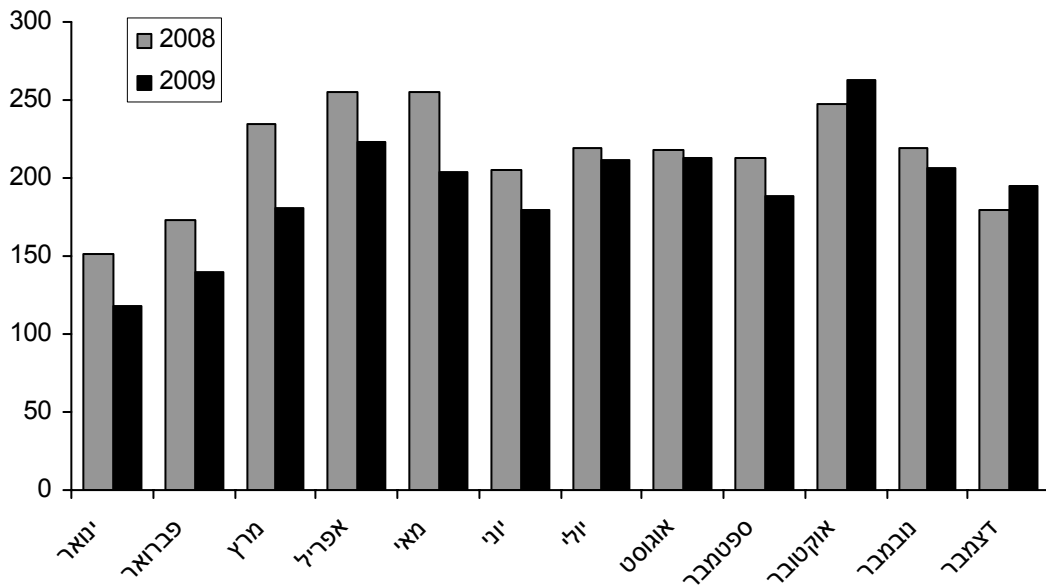
מקור: The World Bank, 2009 World Development Indicators, table 6.19

## "עופרת יצוקה" והירידה בכניסות תיירים

בכל אחת מהמלחמות שניהלה ישראל ובכל אחת משתי האינתיפאדות הפלסטיניות נרשמה ירידה בתנועת התיירות לישראל.

בדצמבר 2009 תקפה ישראל את רצועת עזה, במבצע "עופרת יצוקה" שנמשך כשלושה שבועות. ההתקפה, שקיבלה סיקור תקשורתי רחב בארצות העולם, הובילה לירידה בתיירות לישראל: בכל אחד מן החודשים ינואר-ספטמבר 2009 היה מספר התיירים הנכנסים נמוך מזה של החודש המקביל בשנת 2008. בסך הכל עמד מספר התיירים הנכנסים ב-2009 על 2.32 מיליון איש, בהשוואה ל-2.57 מיליון ב-2008.

**כניסות תיירים לישראל, 2008-2009**  
לפי חודש, באלפים



מקור: הלמ"ס, ירחון סטטיסטי לישראל, אתר האינטרנט של הלשכה.

## יציבות כלכלית בצל הסכסוך

מיום שהפלסטינים צברו די יכולת קולקטיבית כדי להתקומם נגד השליטה הישראלית, הם מצליחים לערער את היציבות הכלכלית בישראל.

כל אחת משתי ההתקוממויות הפלסטיניות, הראשונה בשנים 1987-1993 והשנייה בשנים 2000-2003, גרמו להצטמקות הפעילות הכלכלית בישראל: ירידה בתיירות, צמצום ההשקעות, גידול באבטלה, הקטנת כוח הקנייה של הציבור.

ב-1987, השנה שבסופה פרצה האינתיפאדה הראשונה, עמד שיעור הצמיחה על 6.1% - שיעור נאה ביותר. ואולם בשנה שלאחר מכן, השנה המלאה הראשונה של האינתיפאדה, ירד שיעור הצמיחה ל-3.6%, וב-1989 - ל-1.4%. למזלו של המשק הישראלי, ב-1989 החל גל ההגירה הגדול ממדינות חבר העמים, שעורר התרחבות של הפעילות הכלכלית.

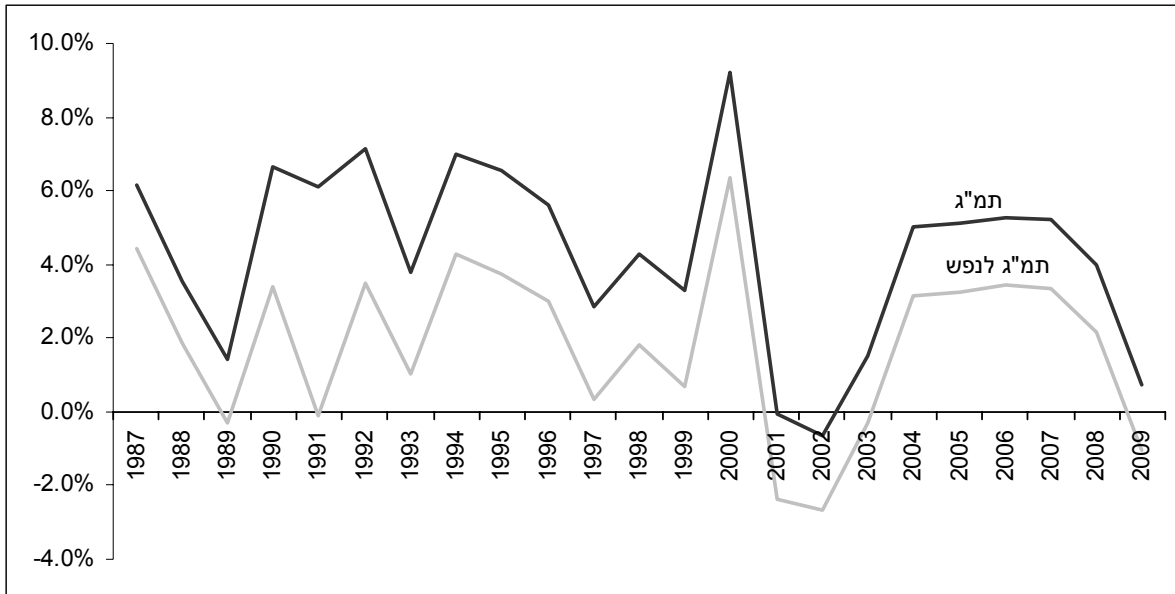
הסכמי אוסלו (1993-1995) והסכם השלום עם ירדן (1994) היו טובים למשק הישראלי, משום שהם פתחו בפניו שווקים חדשים רבים. בצד הפלסטיני, השיפור היה פחות משמעותי. ועוד: הטבח שביצע ברוך גולדשטיין במתפללים מוסלמים במערת המכפלה, במחאה על הסכם אוסלו, הצית שרשרת של פיגועים פלסטיניים בתוך ישראל, שערערו את הביטחון הציבורי וגררו פגיעות בפעילות הכלכלית.

האינתיפאדה השנייה פרצה לקראת סופה של שנת 2000, שהיתה שנה של צמיחה יוצאת דופן - 9.2%, בין השאר הודות למספר גדול של מכירות של חברות הזנק (סטארט-אפ) בתחום ההיי טק. בשלוש השנים הבאות השתרר בארץ מיתון כבד, שבנק ישראל הגדירו כממושך ביותר בתולדות ישראל. רק במחצית השנייה של 2003 התחיל המשק לצמוח שוב.

גל הצמיחה נמשך עד סוף 2008, עת פרץ המשבר הפיננסי והכלכלי העולמי. ההשפעה השלילית של המשבר העולמי הצטרפה לפגיעה שנגרמה כתוצאה ממבצע "עופרת יצוקה".

המשבר הכפול המחיש את העובדה שישראל חשופה לשני סיכונים: הסיכון של משבר כלכלי בארצות שאיתן ישראל סוחרת והסיכון של משבר עקב הסכסוך הישראלי-פלסטיני, הניצב ביסוד הסכסוך המתמשך עם חלק מארצות האזור.

**השינוי בתמ"ג ובתמ"ג לנפש, 1987-2009**  
 שיעורי שינוי שנתיים, באחוזים



**מקורות:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות; הלמ"ס, החשבונות הלאומיים לישראל לשנת 2009, 10 במרץ 2010.

## מעמד כלכלי בינלאומי בצל הסכסוך

הסכסוך המתמשך משפיע לרעה על מעמדה הכלכלי הבינלאומי של ישראל. המחשה ברורה לכך ניתן למצוא בדירוג האשראי הנמוך, יחסית, של ישראל.

על פי מדד הפיתוח האנושי של סוכנות הפיתוח של האו"ם (Human Development Index), לשנת 2009, ישראל מצויה במקום ה-27 מתוך 182 מדינות בעולם. זהו מקום מכובד לכל הדעות.<sup>1</sup>

לעומת זאת, חברת דירוג האשראי פיץ' מדרגת את ישראל (מרץ 2010) במקום ה-40 מכלל ארצות תבל ([www.fitchratings.com](http://www.fitchratings.com)).

דירוג האשראי נועד לבחון את היציבות והאמינות הכלכלית של הארצות השונות. הדירוג משקף, מצד אחד, את העוצמה הכלכלית של הארצות השונות, ומצד שני, את היציבות הפוליטית והביטחונית שלהן. יש לומר כי רבים מטיילים ספק במהימנות ובתוקף של דירוג האשראי, כמו גם בשיקולים של קובעי הדירוג; למרות זאת הוא משמש לקבלת החלטות כלכליות רבות משמעות, כדוגמת גובה הריבית שכל מדינה נדרשת לשלם על גיוס הון.

דירוג האשראי של ישראל נמוך באופן משמעותי מזה של 26 המדינות המצויות מעליה על פי מדד הפיתוח האנושי של האו"ם: מרבית הארצות הללו נהנות מדירוג האשראי הגבוה ביותר – AAA או AA, בעוד שהדירוג של ישראל עומד ב-2010 על A.

הסיבה העיקרית לדירוג האשראי הנמוך, יחסית, של ישראל, הוא המצב הביטחוני ובעיקר הסכסוך הישראלי-פלסטיני.

דירוג אשראי נמוך פירושו תשלום ריבית גבוהה יותר על הלוואות שהממשלה נוטלת וגם על הלוואות שאנשי עסקים ישראלים נוטלים בחו"ל.

ב-2003, בתקופת האינתיפאדה השנייה, כאשר המדינה נזקקה לגיוס הון, ישראל ביקשה מארצות הברית ערבויות בסך 9 מיליארד דולר. הערבויות איפשרו לישראל לגייס הון בריבית דומה לזו שמשלמת ממשלת ארצות הברית, שהיא בעלת דירוג האשראי הגבוה ביותר, במקום לשלם את הריבית הגבוהה הנגזרת מדירוג האשראי הנמוך, יחסית, של ישראל.

ישראל רגישה מאוד לכל התפתחות העלולה להשפיע על דירוג האשראי שלה. במהלך האינתיפאדה השנייה, שרי האוצר שלנו השתדלו אצל חברות דירוג האשראי בניו יורק ובלונדון שלא יורידו את דירוג האשראי של ישראל. ועוד: במהלך מלחמת לבנון השנייה נמנעה הממשלה מלהכריז על מצב חירום – הכרזה שהיתה מסייעת מאוד למשפחות ולעסקים שנפגעו בעורף הישראלי – מחשש שמא ישפיע הדבר לרעה על דירוג האשראי של ישראל.

המשבר הפיננסי העולמי של השנתיים האחרונות פגע בדירוג האשראי של מספר ארצות אירופיות ובהן איסלנד, יוון וספרד. מעמדה של ישראל, לעומת זאת, לא נפגע. יתרה מזאת, במאי 2010 התקבלה ישראל לשורות הארגון לשיתוף פעולה כלכלי ולפיתוח (ה-OECD). עם זאת, דירוג האשראי של ישראל הוא עדיין נמוך יחסית לזה של כמעט כל הארצות הניצבות מעליה בדירוג מדד הפיתוח האנושי.

<sup>1</sup> מדד הפיתוח האנושי של האו"ם מחושב על פי מספר קריטריונים ובהם תוחלת חיים בלידה, שיעור האוריינות בקרב מבוגרים, תמ"ג, תמ"ג לנפש ושיעורי למידה בדרגות השונות של מערכת ההשכלה. מערכת הבריאות הציבורית ושיעורי הלמידה הגבוהים ביסודי ובתיכון מסייעים לישראל להגיע למיקום גבוה זה.

**דירוג האשראי**  
של ארצות בעלות מדד פיתוח אנושי גבוה  
לפי סדר יורד של דרוג אשראי

דירוג אשראי (Fitch), 2009/10	ארצות בעלות מדד פיתוח אנושי גבוה, לפי סדר יורד של דירוג אשראי
AAA (2009)	נורווגיה
AAA (2010)	קנדה
AAA (2009)	שוויץ
AAA (2010)	הולנד
AAA (2009)	שוודיה
AAA (2010)	צרפת
AAA (2009)	לוקסמבורג
AAA (2010)	פינלנד
AAA (2010)	ארה"ב
AAA (2010)	אוסטריה
AAA (2009)	דנמרק
AAA (2010)	בריטניה
AAA (2010)	גרמניה
AAA (2009)	סינגפור
AA+ (2010)	ספרד
AA+ (2010)	אוסטרליה
AA+ (2010)	בלגיה
AA+ (2009)	ניו-זילנד
AA (2009)	הונג-קונג
AA (2009)	יפן
AA- (2010)	איטליה
AA- (2010)	אירלנד
A+ (2010)	קוריאה
A (2010)	ישראל
BB+ (2010)	איסלנד
BBB- (2010)	יוון

**מקור:** אתר האינטרנט של Fitch, מרץ/אפריל 2010. דירוג האשראי של ספרד  
עודכן ביוני 2010.

# שער ב' תקציב בצל הסכסוך

## המעמסה הכלכלית-ביטחונית

הניצחון הצבאי הגדול ב-1967 הפך את ישראל למעצמה הצבאית החזקה באזור. אלא שמעמד זה הטיל על ישראל מעמסה כלכלית-ביטחונית כבדה.

שלא כמו אחרי מלחמות קודמות, אחרי 1967 תקציב הביטחון לא זו בלבד שלא קטן, הוא אף גדל, ובעקבות מלחמת יום הכיפורים ב-1973 הוא גדל עוד, עד שהיווה כשליש מתקציב המדינה. זו היתה אחת הסיבות העיקריות למשבר הכלכלי של אמצע שנות ה-1980.

בתחילה, הסכסוך עם הפלסטינים לא היה הגורם המרכזי במעמסה הכלכלית-ביטחונית. העלות התקציבית של אחזקת השטחים הפלסטיניים היתה נמוכה – הן משום שישראל לא השקיעה בפיתוח כלכלי של השטחים והן משום שההתנגדות הפלסטינית, שהתרכזה באותן שנים בחדירות מעבר לגבול ובפעילות בחו"ל, לא הצריכה הקצאה של כוחות צבא גדולים. רוב הפעילות של צה"ל נעשתה בידי מספר קטן, יחסית, של יחידות עלית. את מרכז הבמה תפס באותן שנים העימות עם מצרים (מלחמת ההתשה ומלחמת יום הכיפורים), שהסתיים בהסכם שלום ב-1979, ועם סוריה. הסכם השלום עם מצרים איפשר לישראל לצמצם את תקציב הביטחון.

אלא שזמן לא רב לאחר החתימה על ההסכם הישראלי-מצרי החל הסכסוך הפלסטיני-ישראלי לתפוס את מרכז הבמה. ב-1982 פלש צה"ל ללבנון, בין השאר כדי להכות את הארגונים הצבאיים הפלסטיניים שסולקו מירדן ללבנון ב-1970 ("ספטמבר השחור"). שהות צה"ל בלבנון התמשכה עד שנת 2000. אותה מלחמה, מצדה, הולידה את ארגון החיזבאללה - ובסופו של דבר גם את מלחמת לבנון השנייה ב-2006.

ב-1987, חמש שנים לאחר פלישת צה"ל ללבנון, פתחו הפלסטינים שבשטחים הכבושים באינתיפאדה הראשונה. אינתיפאדה זו העלתה באחת ובאורח קבע את המחיר הכלכלי-ביטחוני שמשלמת ישראל. צה"ל הקים מסגרות פיקוד ייחודיות לשטחים הפלסטיניים – אוגדת עזה ואוגדת יו"ש. צה"ל גם הקים יחידות מיוחדות לצורך ההתמודדות עם המתקוממים הפלסטיניים, ובהן דובדבן ושמשון. לא זו בלבד אלא שמרבית יחידות השדה של מערך המילואים מצאו עצמן משרתות בשטחים. על כל אלה צריך להוסיף את מערך הביטחון של ההתנחלויות, שעובה מאוד.

החתימה על הסכמי אוסלו לא הובילה לצמצום כוחות צה"ל בשטחים הפלסטיניים. ראשית, החלוקה של השטחים לשלוש קטיגוריות – שטחי A שבאחריות פלסטינית מלאה, שטחי C שבאחריות ישראלית מלאה ושטחי B שבאחריות משותפת, הובילה להצבה קבועה של כוחות צה"ל בשטחי C ובמחסומים רבים בנקודות המפגש בין שטחי האחריות. בנוסף, גל הפיגועים שבא בתגובה לטבח שביצע ברוך גודלשטיין במתפללים מוסלמים במערת המכפלה הוביל לפעילות מוגברת של צה"ל ושל השב"כ בשטחים.

בעוד שהאינתיפאדה הראשונה היתה התקוממות אזרחית בלתי חמושה, האינתיפאדה השנייה היתה חמושה. צה"ל הגיב במלוא כוחו: חלק גדול מן הצבא הסדיר וממערך המילואים הועסק בדיכוי ההתקוממות. במהלך העימות השתלט צה"ל מחדש על כל השטחים הפלסטיניים. עם תום האינתיפאדה צומצמה נוכחות צה"ל, אך כוחות רבים מבעבר נותרו בכל רחבי הגדה המערבית וסביב לרצועת עזה.

רצועת עזה הפכה למוקד העימות הבא: בינואר 2006 זכתה תנועת החמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני. ישראל לא הכירה בתוצאה. שנה לאחר מכן השתלט החמאס על רצועת עזה ובתגובה, ישראל הידקה את הסגר על הרצועה, שהונהג עוד קודם לכן. הסגר הודק עוד לאחר חטיפת החייל גלעד שליט. הפלסטינים ברצועה, מצדם, פתחו בירי טילים ומרגמות על יישובים בישראל ובתגובה נאלצה ישראל להשקיע כספים רבים במיגון יישובי עוטף עזה. בינואר 2009 תקפה ישראל את רצועת עזה במבצע "עופרת יצוקה": המבצע עלה 4.8 מיליארד ש"ח, ועל כך יש להוסיף עוד 1 מיליארד ש"ח למיגון מה שקרוי "יישובי עוטף עזה" (משרד האוצר, הצעת התקציב לשנים 2009-2010, עיקרי התקציב: משרד הביטחון).

## התוספות לתקציב הביטחון בגין ההתמודדות עם ההתקוממות הפלסטינית

אין לדעת מהי העלות התקציבית המלאה של השליטה הצבאית של ישראל בשטחים הפלסטיניים – העלות של המפקדות המיוחדות, היחידות הייעודיות, שירות המילואים וכיו"ב. זאת, בין השאר משום שספרי תקציב הביטחון הם חסויים, ברובם.

הצצה אל סדרי הגודל של ההוצאה התקציבית הצבאית מתאפשרת מתוך נתון אחד המתפרסם אחת לשנה: התוספות לתקציב הביטחון הנובעות מן הפעילות המוגברת של צה"ל בשטחים הפלסטיניים. בין 1989 ל-2010 קיבל משרד הביטחון תוספות בסכום כולל של 45 מיליארד ₪ לערך (במחירי 2009).

*כדי להעריך את גודלו של סכום זה, די אם נציין כי הוא גבוה יותר מן ההוצאה התקציבית השנתית הכוללת על מערכת החינוך ועל מערכת ההשכלה הגבוהה בשנת 2009.*

### התנתקות, חומת הפרדה ומבצע "עופרת יצוקה"

התוספות לתקציב השוטף של מערכת הביטחון כוללות לא רק הוצאות על פעילות צה"ל נגד הפלסטינים, אלא גם שתי הוצאות תקציביות כבדות נוספות: על ההתנתקות מרצועת עזה ועל בניית חומת ההפרדה.

ב-2005 פינתה ישראל את רצועת עזה מן ההתנחלויות וממחנות צה"ל. ההתנתקות עלתה ועדיין עולה כספים רבים: לפי אומדנים עכשוויים, עלות ההתנתקות נאמדת בכ-9 מיליארד ₪.

*כדי להעריך את גודלו של סכום זה, די אם נציין כי הוא גבוה יותר מן ההוצאה התקציבית השנתית הכוללת על המשרדים הממשלתיים העוסקים בכלכלה ומשק: משרד החקלאות, המשרד לתשתיות לאומיות, משרד התעשייה המסחר והתעסוקה, משרד התיירות, משרד התקשורת, משרד התחבורה ועוד.*

ההתנתקות מעזה נעשתה באופן חד-צדדי, ללא הסכם עם הפלסטינים. יתרה מזאת, ישראל (בתיאום עם ארצות הברית ועם הרשות הפלסטינית) סרבה להכיר בנצחון החמאס לבחירות לרשות הפלסטינית. מדיניות זו התגלגלה לכדי עימות פנים-פלסטיני והשתלטות החמאס על רצועת עזה והפגזת יישובים ישראלים הסמוכים לרצועה. הרצועה ממשיכה להעסיק כוחות רבים של צה"ל, הסוגרים עליה מהיבשה, מהים ומהאוויר. יתרה מזאת, השימוש של הפלסטינים בטילים ובמרגמות מחייב את הממשלה לממן מיגון של בתים ומוסדות ביישובי עוטף עזה.

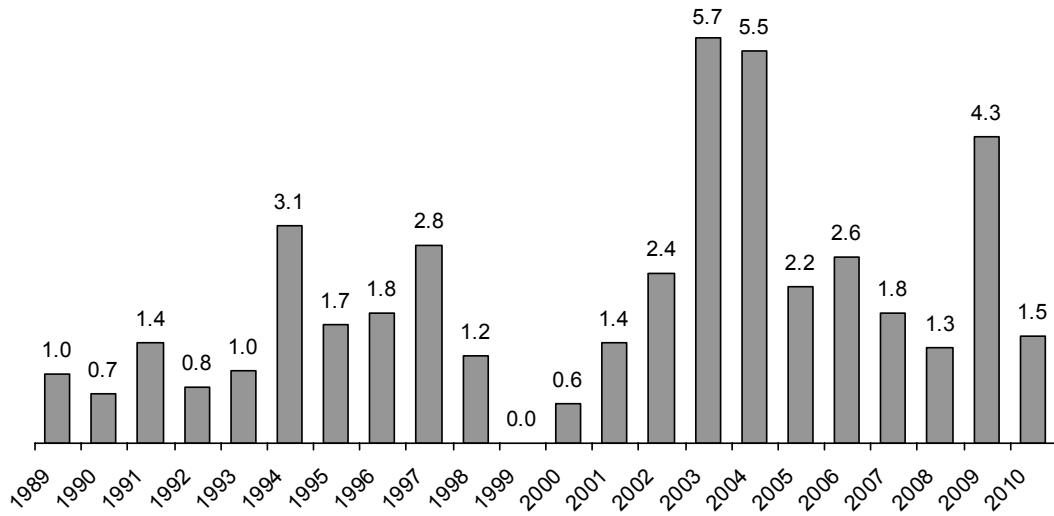
אל ההוצאות על ההתנתקות יש להוסיף את ההוצאה התקציבית על חומת ההפרדה.

ב-2003, בעקבות האינתיפאדה השנייה, החלה ישראל בבנייה של חומת הפרדה סביב השטחים הפלסטיניים ביהודה ובשומרון. גם כאן מדובר בפעולה חד צדדית ללא תיאום או הסכם עם הצד הפלסטיני. התוואי החוקי להקמת החומה הוא הגבול המוכר על ידי הגופים הבינלאומיים העיקריים – הקו הירוק; אילו הוקמה החומה לאורך קו זה היה אורכה מגיע לכ-313 ק"מ. אלא שהחומה מוקמת כך שהתנחלויות רבות נותרות בצדה המערבי, הישראלי, וכך גם שטחים פלסטיניים נוספים, שאותם מעבירה החומה לצד הישראלי של החומה במסגרת מה שקרוי "קו התפר". כיוון שכך, אורך החומה יגיע לכ-790 ק"מ.

העלות המשוערת של החומה נאמדה על ידי ועדת ברודט בכ-13 מיליארד ₪.

*כדי להעריך את גודלו של סכום זה, די אם נציין כי הוא קרוב לתקציב השנתי של משרד הבריאות בשנת 2008.*

**תקציב הביטחון וההתקוממות הפלסטינית, 1989-2010**  
 תוספות לתקציב משרד הביטחון שצוינו במפורש כנובעות מן הפעילות המוגברת של  
 צה"ל בשטחים הפלסטיניים  
 במיליארדי ש"ח, במחירי 2009



**הערה:** לא כולל תוספות בגין מלחמת לבנון השנייה.  
**מקור:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך משרד האוצר, תקציב המדינה, עיקרי התקציב, שנים שונות.

## המעמסה הכלכלית-ביטחונית – מבט אל העתיד

ללא הסדר מדיני, העלות התקציבית של הסכסוך תהיה גבוהה גם בעתיד.

על כך ניתן ללמוד מן ההמלצות של הוועדה לבחינת תקציב הביטחון, בראשותו של דוד ברודט, שהוגשו במאי 2007:

"... החזית הפלשתינאית דורשת משאבים גדולים אשר מרתקים חלק ניכר מהתשומות השוטפות בבט"ש כמו גם של אמ"ן..."

"נראה כי לא הדרג המדיני ולא הדרג הצבאי הפנימו את העלות האלטרנטיבית הגבוהה של הסטה פרמננטית של משאבים לטובת זירה זו... תפיסת הביטחון המעודכנת מלמדת כי זירה זו תמשיך להיות מרכזית ובעלת משקל רב יותר בעתיד... וצה"ל ימשיך להשקיע משאבים רבים בזירה זו גם בשנים הבאות.

"יתרה מזאת, נראה כי מתרחש תהליך סטיכי של גידול בעלויות אלו, כיוון שגורמי הטרור נחושים להמשיך במעין מרוץ חימוש (או מאזן אימה) א-סימטרי. כך לדוגמא, טרור המתאבדים הצריך הקמת גדר הביטחון אשר עלותה נאמדת בלמעלה מ-13 מיליארד ש"ח. זה סכום עתק כשלעצמו ובוודאי יחסית לזירה הפלשתינאית. הגדר מוכיחה את עצמה, אך בעזה גורמי הטרור מנטרלים במידה מסוימת את האפקטיביות של גדר המערכת על ידי שימוש בירי תלול מסלול ומנהרות. מערכת הביטחון מפתחת מענים לאיומים אלה, אך העלות של אמצעים הגנתיים והתקפיים מאוד גבוהה. באשר לאופציות התקפיות קרקעיות, גם אלה הולכות ומתייקרות לאור הזמינות של נשק נ"ט מתקדם לארגוני הטרור. הנקודה החשובה היא שהעימות עם הפלשתינאים נעשה 'יקר' הרבה יותר, בעיקר מבחינת הסטת משאבים צבאיים מוגבלים, כגון כוח אדם ותשומת לב פיקודית, זאת באופן מתמשך ללא סיכוי משמעותי באופק. זו אחת ההתפתחויות החשובות ביותר שחלו... התפתחות זו לא הופנמה כראוי, בין היתר כיוון שחלק ניכר מהעלויות לא באו לידי ביטוי מלא ומפורש בתקציב הביטחון עצמו..." (ברודט, 14-15).

## תקציב בצל הסכסוך: תותחים במקום חמאה<sup>2</sup>

בתקופת האינתיפאדה השנייה נקלע המשק למיתון כבד: הפעילות הכלכלית הצטמקה ובעקבות זאת קטנו הכנסות המדינה ממסים. בעומדה מול ירידה בהכנסות ובו זמנית מול התביעה להגדיל את תקציב הביטחון, בחרה הממשלה לקצץ את תקציב המדינה, לבד מתקציב הביטחון. בתוך ארבע השנים 2001-2004 קוצץ תקציב המדינה בסכום כולל של 65 מיליארד ₪ - הקיצוץ התקציבי הגדול ביותר אי פעם.

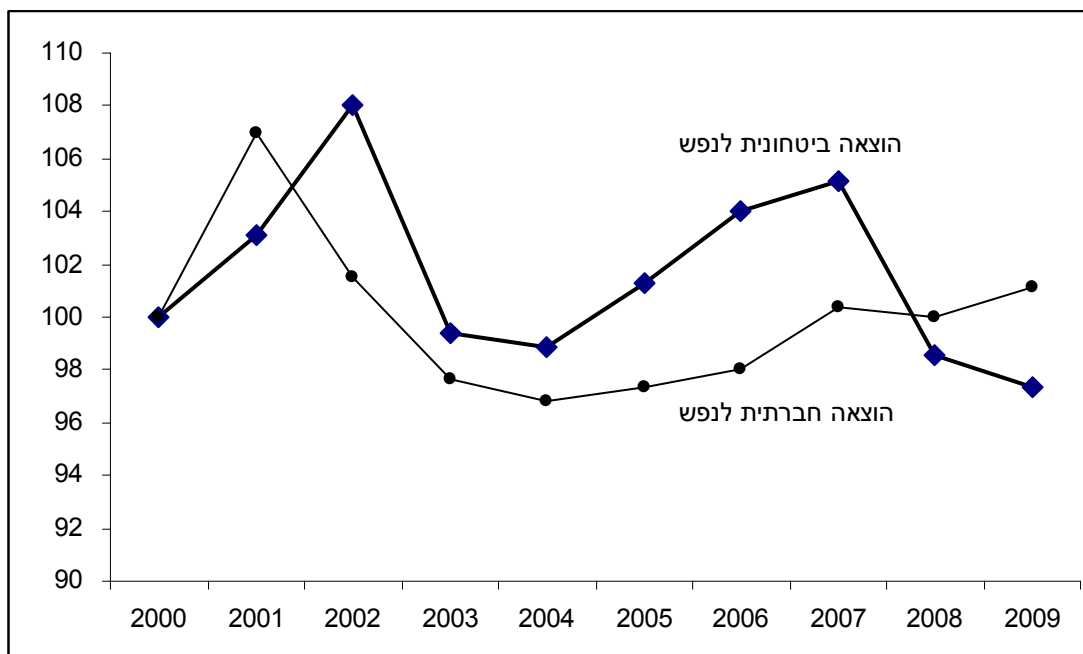
היו שהצדיקו את הקיצוץ בנימוק השכיח בפי דוברי הימין הכלכלי, והוא, שיש לצמצם את תקציב המדינה ולהעמיד משאבים רבים ככל האפשר לרשות המגזר העסקי. אלא שלא האינתיפאדה ותחושת המשבר שהיא יצרה, ספק אם קיצוץ גדול כל כך היה מקבל את אישור הכנסת. לא לחינם כינה שר האוצר דאז, סילבן שלום, את הקיצוצים בשם "חומת מגן כלכלית", על משקל שמו של המבצע הצבאי "חומת מגן" בערי הגדה המערבית. הקיצוצים פגעו בכל תקציבי השירותים החברתיים בישראל - בריאות, רווחה, חינוך, השכלה גבוהה, דיור, ומעל לכל בקצבאות המוסד לביטוח לאומי. הפגיעה ניכרת עד היום.

חמש שנות הצמיחה (2004-2008) שבאו בעקבות דיכוי האינתיפאדה השנייה לא הניבו פיצוי מלא על התקציבים שקוצצו וגם לא חזרה לרמת ההוצאה החברתית של 2001. זאת, בין השאר, משום שהסכסוך הישראלי-פלסטיני הוליד עימותים מזויינים חדשים: ב-2006 התרחשה "מלחמת לבנון השנייה" (הקשורה לסוגייה הפלסטינית, שכן מעורבות ישראל בלבנון החלה בעקבות הקמתה של תשתית כלכלית ופוליטית פלסטינית בדרום לבנון). המלחמה עלתה לקופת המדינה 8.2 מיליארד ש"ח. בדצמבר 2008 תקפה ישראל בעזה במבצע "עופרת יצוקה", שעלה 4.8 מיליארד ש"ח שישולמו על פני שנתיים, 2009 ו-2010. על כך יש להוסיף עוד מיליארד ש"ח למיגון יישובי עוטף עזה.

התרשים להלן מראה את השפעת כל אלה על היחס בין ההוצאה הביטחונית ובין ההוצאה החברתית, בחישוב לנפש. בעקבות קיצוצי האינתיפאדה, ההוצאה החברתית ירדה במהלך כל העשור אל מתחת לרמתה ב-2001, ובמשך ארבע שנים אף אל מתחת לרמתה בשנת 2000. במקביל, ההוצאה הביטחונית, בחישוב לנפש, היתה גבוהה במהלך רוב העשור (למעט 2003 ו-2004, שבהן דעכה האינתיפאדה, והשנים 2008 ו-2009. רק ב-2008 וב-2009 גדלה ההוצאה החברתית לנפש יותר מן ההוצאה הביטחונית לנפש.

<sup>2</sup> זהו ביטוי מקובל בעולם להבחנה בין הוצאה ביטחונית והוצאה חברתית.

**שינויים בהוצאה החברתית וההוצאה הביטחונית, בחישוב לנפש, 2009-2000**  
מדד 2000=100



**הערות:**

1. ההוצאה החברתית מורכבת מתקציבי הביצוע של המשרדים הבאים: חינוך (כולל פיתוח), מדע, ספורט ותרבות, בריאות (כולל פיתוח), השכלה גבוהה, גמלאות המוסד לביטוח לאומי (שבמימון האוצר) ורווחה (הנתונים לשנים 2004-2000 הם של משרד הרווחה אולם ללא הסעיפים של רזרבה ותחום פעולה).
2. ההוצאה הביטחונית כוללת את תקציב הביצוע של משרד הביטחון.

**מקורות:** עיבוד של מרכז אדוה מתוך משרד האוצר-החשב הכללי, *דין וחשבון כספי, שנים שונות; הלמ"ס, שנתון סטטיסטי לישראל, שנים שונות; הלמ"ס, הודעה לעיתונות, בפתחה של שנת 2010 – 7.5 מיליון תושבים במדינת ישראל, 30.12.2009.*

הוצאה חברתית לנפש בש"ח	הוצאה ביטחונית לנפש בש"ח	
11,370	7,532	2000
12,162	7,766	2001
11,542	8,139	2002
11,101	7,485	2003
11,013	7,444	2004
11,066	7,626	2005
11,143	7,834	2006
11,418	7,922	2007
11,372	7,423	2008
11,502	7,333	2009

**מקורות:** שם, שם.

# שער ג' חברה בצל הסכסוך

## חברה בצל הסכסוך

העימותים התכופים פוגעים מאוד בשתי החברות. החברה הפלסטינית היא הנפגעת העיקרית: יו"ר הרשות הפלסטינית, מחמוד עבאס, שיקף זאת כאשר אמר על האינתיפאדה השנייה כי היא "היתה אחת מטעויות חיינו" (הארץ, 26.5.2010). ישראל נפגעת פחות ובניגוד לפלסטין, היא כיום מפותחת ועשירה הרבה יותר משהיתה ב-1967. הבדלים אלה מטעים ישראלים רבים לחשוב שהסכסוך המתמשך אינו נוגע להם ואינו פוגע בהם. אלא שלא כך הדברים.

משה דיין, שר הביטחון במלחמת ששת הימים ובשנים הראשונות לאחריה, קבע בעת מלחמת ההתשה עם מצרים כי ישראל אינה מסוגלת להניף בעת ובעונה אחת שני דגלים, את דגל הביטחון ואת הדגל החברתי. דומה כי תוקפה של קביעה זו עדיין לא פג. קבוצות חברתיות שלא הצליחו להתבסס לפני מלחמת ששת הימים התקשו לעשות זאת לאחריה – למשל, תושבי עיירות הפיתוח והיישובים הערביים. הפער בין פריפריה למרכז הלך והתקבע. כוח המיקוח של העובדים והעובדות קטן. כיום, מערכות החינוך וההשכלה הגבוהה מותירות את מרבית הנוער מחוץ לגרעין הצמיחה הכלכלית. אחת מתוך כל חמש משפחות ישראליות חיה מתחת לקו העוני, בניגוד לאחת מתוך כל עשר בשנות ה-1970.

חלק גדול מן ההתפתחויות הללו נובע ממדיניות כלכלית נאו-ליברלית, השולטת ברמה מאז אמצע שנות ה-1980; חלק אחר עשוי היה להתרחש גם ללא הסכסוך והמעמסה הכלכלית-ביטחונית המתלווה אליו. ועם זאת, בכמה מקרים השפעת הסכסוך היא ישירה:

ראשית, כוח המיקוח של העובדים והעובדות הישראליים נחלש כתוצאה מהכנסתם לשוק העבודה הישראלי של עובדים פלסטיניים שהועסקו ללא הגנה מקצועית של המדינה או של ההסתדרות. מאוחר יותר, כאשר ישראל הטילה סגרים על השטחים הפלסטיניים, יובאו לישראל מאות אלפי מהגרי עבודה מרחבי העולם, שהחלישו עוד את כוח המיקוח של העובדים הישראליים;

שנית, ההשקעה הממלכתית הגדולה בהתנחלויות דחקה מראש סדר העדיפויות את עיירות הפיתוח והיתה גדולה לאין ערוך מן ההשקעה בפרויקט שיקום שכונות;

שלישית, הסכסוך המתמשך עם התנועה הלאומית הפלסטינית מקשה מאוד על תהליך המיזוג האזרחי בין יהודים וערבים בצד הישראלי של הקו הירוק, כמו גם על קידום הכלכלי והחברתי של הערבים אזרחי ישראל. יש כיום הסכמה הולכת ומתרחבת על כך שדחיקתם של האזרחים הערבים אל שולי החברה פוגעת בצמיחה הכלכלית של ישראל כולה.

## אי שוויון בצל הסכסוך

מאז שנות ה-1970, האי-שוויון בישראל מצוי במגמת עלייה.

הלוח שלהלן מציג את מדד הג'יני עבור השנים 1979-2008. מדד ג'יני מודד את האי-שוויון בחברה: כאשר המדד עומד על 0, משמע שיש שוויון מוחלט בחברה – לכל אחד ואחת יש הכנסה שווה; כאשר המדד עומד על 1, משמע שיש אי-שוויון מוחלט: כל ההכנסות מרוכזות בידיים של אדם אחד.

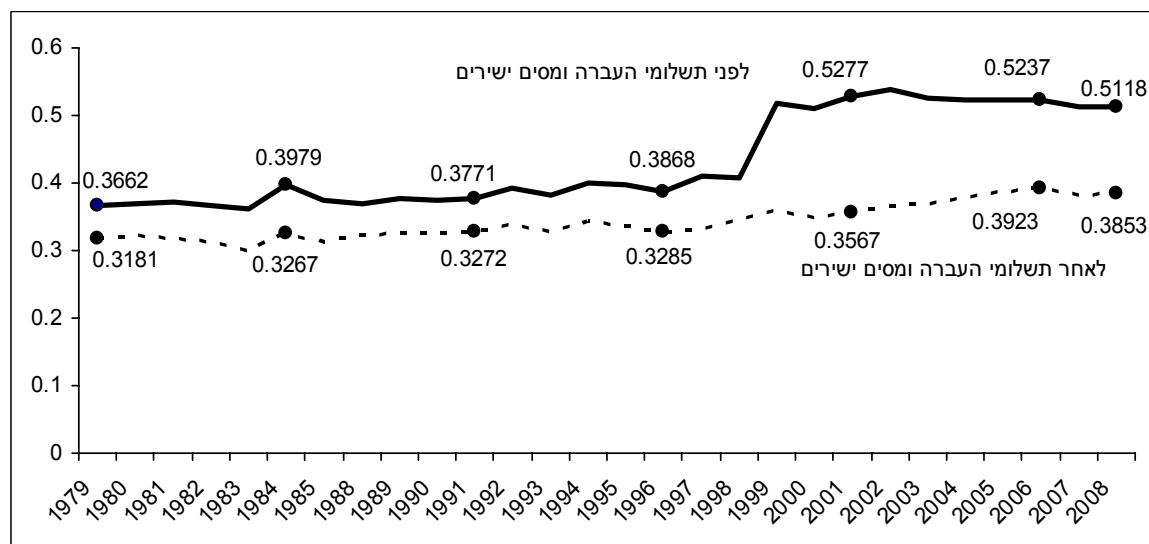
הקו העליון בתרשים שלהלן מציג את האי שוויון בקרב משפחות בכל הנוגע להכנסות מעבודה. אפשר לראות כי האי שוויון בשוק העבודה הוא גדול וכי הוא גדל עם השנים.

הקו התחתון מציג את האי שוויון לאחר תשלומי העברה (קצבאות המוסד לביטוח לאומי) ולאחר ניכוי המסים. ניתן לראות שהאי שוויון כאן נמוך יותר: הקצבאות מגדילות את הכנסותיהן של משפחות שהכנסותיהן מעבודה נמוכות בעוד שהמסים מקטינים את הכנסותיהן של משפחות שהכנסותיהן מעבודה גבוהות. ועם זאת, גם הטור השני מציג תמונה של גידול רצוף ומשמעותי – אם כי מתון יותר – באי השוויון על פני השנים.

האי-שוויון הוא תוצר של גורמים שונים: הוא נובע מן הגידול בכוחם הכלכלי והפוליטי של בעלי ההון; מן היחלשות כוח המיקוח של העובדים והעובדות; מהתרכזות ההשקעות במספר קטן של ענפי כלכלה ובעיקר באזור המרכז; מן העובדה שמערכת החינוך מעניקה חינוך שונה לקבוצות שונות באוכלוסייה; ועוד. אך הוא גם נובע מכך שבגלל הסכסוך המתמשך, ישראל נאלצת לעתים קרובות להגדיל את השקעתה בביטחון על חשבון השקעתה בחברה.

לאי שוויון מושרש יש השלכות מרחיקות על המרקם החברתי: ישראל של 2010 היא חברה סולידרית הרבה פחות מישראל של 1967.

**מדד ג'יני לאי-שוויון התחלקות ההכנסות בקרב משפחות, 1979-2008**  
לפני ואחרי תשלומי העברה ומסים ישירים



מקור: המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית, שנים שונות.

## ביטחון סוציאלי בצל הסכסוך

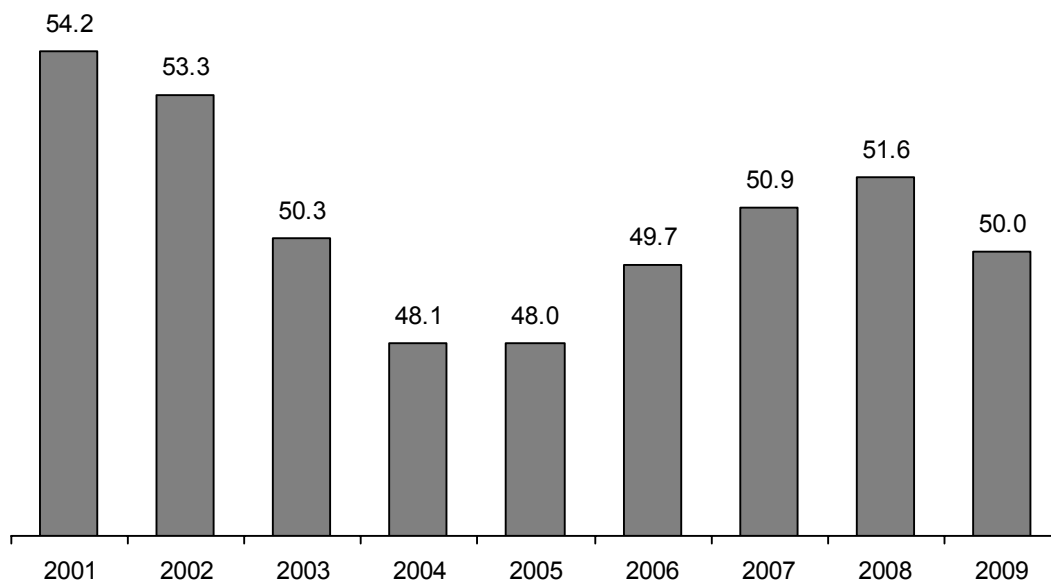
רשת הביטחון הסוציאלית, שעיקרה קצבאות המוסד לביטוח לאומי, נועדה להשלים את שוק העבודה: היא מסייעת לאנשים שאינם מצליחים להתקיים מהכנסה מעבודה (למשל נכים ובעלי מוגבלויות), לאלה המנועים באופן זמני מהשתתפות בכוח העבודה (למשל מובטלים ונשים יולדות), או לאלה שפרשו משוק העבודה (זקנים).

רשת הביטחון הסוציאלית הישראלית דומה במידה רבה לזאת הנהוגה באירופה, אך בהבדל אחד חשוב, והוא - הרמה הכספית הנמוכה, יחסית, של מרבית הקצבאות.

באינתיפאדה השנייה, כשהמשלה ערכה קיצוצים תקציביים בסכום כולל של כ-65 מיליארדים ש"ח, נפגעו מאוד קצבאות המוסד לביטוח לאומי. בשנים 2001-2005 קוצצו תשלומי קצבת ילדים בכ-45%, דמי אבטלה בכ-47% וגמלאת הבטחת הכנסה בכ-25%.

משרד האוצר תיאר את הדברים באופן הממחיש היטב את האילוץ של בחירה בין הוצאה חברתית ובין הוצאה ביטחונית: "נוכח המצב הביטחוני מאז חודש ספטמבר 2000, גדל תקציב הביטחון בשנים 2000-2004 באופן משמעותי, וזאת לאחר תקופת יציבות במהלך שנות התשעים. בתקופה האמורה מומנה הקצאת המשאבים לביטחון באמצעות הפחתה בתקציב משרדי המשלה האחרים, ובפרט הפחתת תשלומי העברה (כגון קצבאות הבטחת הכנסה וקצבאות ילדים), על כל המשתמע מכך לגבי רמת השירות לאזרחים והיכולת לקבוע סדר עדיפויות בתקציב המדינה" (משרד האוצר, הצעת התקציב לשנים 2009-2010, עיקרי התקציב: עמ' 77).

### תשלומי גמלאת המוסד לביטוח לאומי, 2001-2009 במיליארדי ש"ח, במחירי 2009



מקור: עיבוד של מרכז אדוה מתוך המוסד לביטוח לאומי, תקציב תפעולי, שנים שונות.

## עוני בצל הסכסוך

מאז שנות ה-1980, העוני בישראל מצוי בגידול מתמיד :

בשנת 1985, שיעור המשפחות העניות עמד על 11.4% ;  
 בשנת 1995 שיעור המשפחות העניות עלה ל-16.8% ;  
 בשנת 2008 שיעור המשפחות העניות עמד על 19.9%.

הגידול בעוני איננו תוצר בלעדי של הסכסוך. בין השאר הוא תוצר של הגעתם של מאות אלפי מהגרים ממדינות חבר העמים ומאתיופיה, שסבלו מאבטלה ואו מתעסוקה בשכר נמוך ; הוא גם תוצר של שוק עבודה המדיר מתוכו ישראלים רבים ; של שוק עבודה הסובל מאבטלה גבוהה בחלק מן השנים ; של מדיניות החותרת להוזיל את עלות העבודה באמצעות החלשת האיגודים המקצועיים ובאמצעות העסקת עובדים ועובדות דרך חברות כוח אדם.

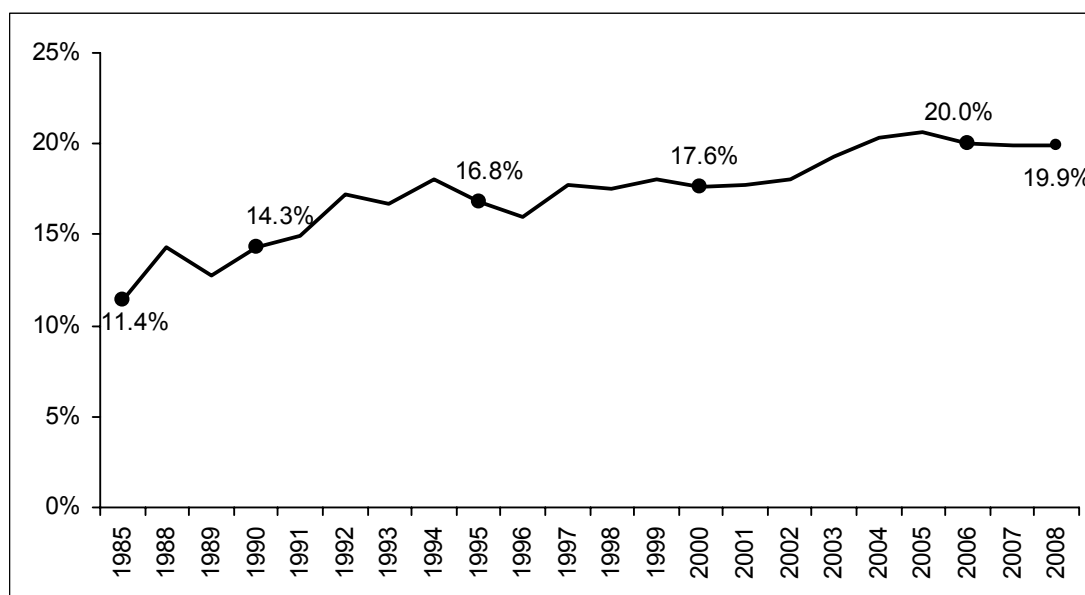
אבל הגידול בעוני הוא גם תוצר של העומס התקציבי שמטילה השליטה המתמשכת בשטחים הפלסטיניים : ראינו, כי בתקופת האינתיפאדה השנייה הממשלה הגדילה את תקציב הביטחון במידה רבה על חשבון קיצוץ בקצבאות המוסד לביטוח לאומי, קיצוץ שגרר עמו גידול מיידי בתחולת העוני.

כתוצאה מכך, המדינה מתקשה יותר ויותר להתמודד עם העוני הנרחב : היא אינה משקיעה די בפיתוח כלכלי באזורי פריפריה, או בשדרוג מקצועי של כוח העבודה, או בהרחבת רשת מעונות היום כדי להרחיב את התעסוקה בקרב אמהות.

המדינה גם מתקשה לבלום את הגידול בעוני באמצעות קצבאות המוסד לביטוח לאומי :

בשנות ה-1980, הקצבאות הצליחו לצמצם את תחולת העוני בכ-60%, בממוצע ;  
 בשנות ה-1990, הקצבאות הצליחו לצמצם את תחולת העוני בכ-56%, בממוצע ;  
 בשנות ה-2000, הקצבאות הצליחו לצמצם את תחולת העוני בכ-53%, בממוצע.

**תחולת העוני בקרב כלל המשפחות בישראל, 1985-2008**  
 אחרי תשלומי העברה ומיסים ישירים



מקור: המוסד לביטוח לאומי, סקירה שנתית, שנים שונות.

## תותחים או אקדמאים?

הקיצוצים של תקופת האינתיפאדה פגעו, בין השאר, במערכת ההשכלה הגבוהה. האוניברסיטאות איבדו אז מאות תקנים של מרצים. ב-2006 הוקמה ועדה ממשלתית בראשות שר האוצר לשעבר בייגה שוחט לבחון את מדיניות הממשלה בתחום התיקצוב של ההשכלה הגבוהה. הוועדה המליצה שלא להגדיל את התיקצוב הממשלתי של ההשכלה הגבוהה (אלא להחזירו בהדרגה, עד 2013, לגובהו ב-2001, בחישוב לסטודנט). במקום זאת המליצה הוועדה למוסדות האקדמיים להגדיל את שכר הלימוד ולגייס עוד תרומות.

באותה שנה עצמה, 2006, הקימה הממשלה (בעקבות מלחמת לבנון השנייה) ועדה בראשות מנכ"ל משרד האוצר לשעבר, דוד ברודט, לבחינת תקציב הביטחון. ועדה זו המליצה להגדיל את המימון הממשלתי של תקציב הביטחון בסכום שנתי ממוצע של 4.6 מיליארד ₪ לעשר השנים הבאות (מקורות תקציביים נוספים אותם ציינה הוועדה: התייעלות פנימית וגידול בסיוע הביטחוני האמריקני).

ב-2007, השנה בה הוגשו המלצות שתי הוועדות, התקציב הממשלתי הכולל להשכלה גבוהה עמד על כ-5.5 מיליארד ₪.

יוצא, כי בשנים הבאות יגדל תקציב הביטחון בסכום שנתי הקרוב לתקציב הכולל של ההשכלה הגבוהה – בעוד שתקציב ההשכלה הגבוהה יוכל לגדול בעיקר מגיוס תרומות ומהעלאת שכר הלימוד.

הגידול בתקציב הביטחון בא, בין השאר, על חשבון השקעה בפיתוח אקדמי.

# שער ד' צבא בצל הסכסוך

## המחיר הצבאי: פוליטיזציה של צה"ל

הכיבוש הישראלי של השטחים הפלסטיניים הוא מדיניות הנקבעת על ידי ראשי המדינה, אבל הביצוע הוא בידי צה"ל. כיוון שאין מדובר בעימות צבאי שאפשר להכריעו במהלך מלחמתי כזה או אחר, אלא במדיניות הנמצאת בלב הדיון הפוליטי הישראלי, הצבא מוצא עצמו בעל כורחו ושלא בטובתו הופך גורם בזירה הפוליטית.

### צה"ל והפוליטיקה הישראלית

הסוציולוג משה ליסק טען עוד ב-1990, בעקבות האינתיפאדה הראשונה, כי שלא כמו במצב של מלחמה, שבו יודע צה"ל לפעול על פי שיקולים צבאיים, בבואו להתמודד עם האינתיפאדה הוא אינו יכול לנתק את עצמו משיקולים פוליטיים ואידיאולוגיים. צה"ל מוצא את עצמו בעימותים עם אישים פוליטיים מרכזיים מצד אחד, ועם מתנחלים מצד שני. עקב כך, הזהיר ליסק, יש סכנה של כרסום בבסיסי התמיכה הציבורית בפיקוד העליון של צה"ל, הן מימין והן משמאל. מעבר לכך, ציין ליסק, המצב החדש שנוצר עם האינתיפאדה טומן בחובו סכנה של דה-לגיטימציה של השירות הצבאי (משה ליסק, "האינתיפאדה והחברה הישראלית: פרספקטיבה היסטורית וסוציולוגית". בתוך ראובן גל (עורך). המלחמה השביעית: השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל אביב, הקיבוץ המאוחד, 1990, עמ' 24-25).

### צה"ל והאמון בצדקת הלחימה

איש מדעי המדינה יורם פרי הצביע על ההשלכות המבצעיות של ההתמודדות עם התקוממות לאומית: אי-ודאות חוקית בכל הנוגע למלחמה נגד אזרחים בלתי חמושים; מתח בין צה"ל והמערכת המשפטית, כתוצאה מהקושי בהגדרת כללי ההתנהגות המותרים; פגיעה במשטר הדיווח של צה"ל; ותחושת נבגדות אצל קצינים בשל אילוצים חוקיים שהוטלו על אופן ניהול המלחמה וריבוי משפטים על פעילות בלתי חוקית. פרי הוסיף כי האינתיפאדה הראשונה יצרה לראשונה שבר בתפיסת הביטחון: אם בעבר היתה תמימות דעים באשר להיותן של מלחמות ישראל מלחמות צודקות, הפעם היו מי שראו באינתיפאדה מאבק צודק של הפלסטינים להגדרה עצמית (יורם פרי, "השפעת האינתיפאדה על צה"ל", בתוך גל, ראובן (עורך), המלחמה השביעית: השפעות האינתיפאדה על החברה בישראל, תל אביב, הקיבוץ המאוחד, 1990, עמ' 123-127).

### צה"ל וההתנחלויות

ההתנחלויות מצויות במוקדו של ויכוח פוליטי חריף בין ימין לשמאל. לא זו בלבד, אלא שרבים מן המתנחלים פועלים באופן מאורגן כמחנה פוליטי לכל דבר, המזוהה עם הימין. צה"ל, בהיותו מנגנון ממלכתי, אמור להימנע מנקיטת עמדה בין המחנות הפוליטיים הגדולים בישראל, ובוודאי שהוא אמור להימנע מפעילות המוכתבת על ידי סדר היום של מחנה פוליטי זה או אחר. אלא שהעימות עם הפלסטינים נערך בשטח שבו מצויות ההתנחלויות, והללו מהוות מטרה מרכזית של הלוחמים הפלסטיניים. על רקע זה נוצרת קרבה בלתי נמנעת בין החיילים ובין המתנחלים, והצבא מוצא עצמו מתפקד כשומר של ההתנחלויות (עקיבא אלדר ועדית זרטל. 2004. אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל 1967-2004. תל אביב: כנרת, זמורה-ביתן, דביר).

הפוליטיזציה סביב סוגיית ההתנחלויות באה לידי ביטוי בלחץ הכבד שהפעילו מתנחלים על צה"ל בעת ההתנתקות מחבל עזה ובקריאות של רבנים לחיילים לסרב ליטול חלק בפינוי ההתנחלויות.

### צה"ל ככלי מדיניות

פעמים רבות, בהיעדר תזוזה במישור המדיני, צה"ל מוצא עצמו משמש כמדיניות עצמה. החלטת ממשלת ישראל שלא להכיר בתוצאות הבחירות לפרלמנט

הפלסטיני ב-2006, שבהן זכה החמאס, החרמתה את שלטון החמאס ברצועת עזה והסגר ההדוק שהיא הטילה על הרצועה, הובילו לחילופי אש תדירים. בדצמבר 2008 שלחה ממשלת ישראל את צה"ל למבצע "עופרת יצוקה", שבו נהרגו כ-1,400 בני אדם, רובם אזרחים. צה"ל מצא עצמו על שולחן הנאשמים של ועדת גולדסטון. פעולה צה"לית היתה גם הפתרון בו בחרה ממשלת ישראל נוכח משט הסיוע מתורכיה לעזה במאי 2010: צה"ל מצא עצמו בלבה של מפולת מדינית ישראלית.

## המחיר הצבאי: ערעור הלגיטימציה המוסרית

מרגע שתפקידו המבצעי השוטף העיקרי של צה"ל הפך להיות כפיית השליטה הישראלית בשטחים הפלסטיניים, החלו ניכרים בקיעים בלגיטימציה הרחבה שממנה נהנה צה"ל מאז הקמתו. ישראלים רבים החלו להקשות על מידת המוסריות של השימוש בצבא לשם כפיית השלטון הישראלי על הפלסטינים, במקום לשם הגנה על המדינה ועל אזרחיה.

כבר אחרי המלחמה ב-1967 נשמעו קולות שהזהירו בפני ההשלכות של השליטה הצבאית בפלסטינים. הידועים שבהם הם קולותיהם של פרופ' ישעיהו ליבוביץ, יצחק בן אהרן, פנחס לבון ולובה אליאב. הקדים את כולם שמעון צבר, שיחד עם עוד אחד עשר אנשים פירסם ב-22.9.1967 – שלושה חודשים לאחר המלחמה - בעיתון "הארץ" מודעה שהתריעה בפני ההשלכות החמורות של הפיכת צה"ל למכשיר של כיבוש:

"זכותנו להתגונן מפני השמדה אינה מקנה לנו את הזכות לדכא אחרים  
כיבוש גורר אחריו שלטון זר  
שלטון זר גורר אחריו התנגדות  
התנגדות גוררת אחריה דיכוי  
דיכוי גורר אחריו טרור וטרור נגדי..."

עם חלוף הזמן מצא עצמו צה"ל שוב ושוב מול תופעה של חיילים, בעיקר חיילי מילואים, המסרבים להתגייס למשימה שהוטלה על צה"ל. זה קרה בעת שיחות השלום עם מצרים, כאשר הממשלה ביקשה להתחמק מפינוי התנחלויות; זה התרחב במהלך מלחמת לבנון הראשונה, שנועדה בתחילה להילחם במערך המוסדי שהקימו שם הארגונים הפלסטיניים שגורשו קודם לכן מירדן; וזה הגיע לממדים נרחבים במיוחד במהלך שתי האינתיפאדות.

קריאת התגר משמעותית במיוחד על השימוש בצה"ל לצורכי כיבוש באה מכיוון של נשים. התנועה הגדולה והיציבה ביותר היתה ועודנה "נשים בשחור". תנועה שהצליחה להשפיע ישירות על המדיניות היא "ארבע אמהות", שתרמה להחלטת ממשלת ישראל לצאת מלבנון לאחר שהייה שם של 18 שנה.

העובדה שההתנגדות הפלסטינית נושאת בהכרח אופי של לחימה מתוך אוכלוסייה אזרחית מסבכת את צה"ל שוב ושוב בפעולות המעוררות ביקורת מוסרית בארץ ובעולם. צה"ל מוצא עצמו שוב ושוב מוכתם בשל האילוץ להפעיל אמצעים צבאיים במצב שבו האמצעים הנדרשים הם מדיניים. אחת התוצאות היא האיום המרחף מעל קציני צה"ל בכירים כי יועמדו לדין בפני בתי דין בינלאומיים.

בעשור האחרון נרשמו לפחות ארבעה אירועים בולטים של הרג בידי צה"ל של אזרחים:

1. באינתיפאדה השנייה, חיסול של פעילים פלסטיניים, על משפחותיהם ושכניהם, באמצעות מטוסים מאויישים ובלתי מאויישים, כדוגמת חיסולו ב-2002 של סאלח שחאדה ברצועת עזה, שגרם להרג של 15 אזרחים ובהם ילדים;
2. בהפגנות הזדהות של פעילי שלום מן העולם עם הפלסטינים, פציעה והרג בידי חיילי צה"ל, כדוגמת הריגתה של רייצ'ל קורי האמריקנית בעזה ב-2003;
3. במבצע "עופרת יצוקה" בינואר 2009, הרג של מאות אזרחים פלסטיניים;
4. בפרשת המשט של ספינות הסיוע הטורקיות במאי 2010, הרג של 9 אזרחים זרים.

### משבר המוטיבציה בקרב השכבות המבוססות

הסוציולוג יגיל לוי הצביע על משבר מוטיבציה בקרב מה שהוא מכנה "המעמד הבינוני המערבי-חילוני". ביטוייה היו, בין השאר, ירידה איטית אך מתמדת ברצון הכללי להתגייס לצבא, להתגייס לחילות קרביים ולהתנדב לקורסי פיקוד. משבר המוטיבציה החל בסוף שנות ה-1980. היו לו אמנם סיבות שונות, ובהן הירידה היחסית בערכו של השירות הצבאי כמקדם מעמדי והעלייה במקביל של מסלול קידום אחרים, ובהם עיסוקים כלכליים, אך סביר להניח כי האינתיפאדה

הראשונה, שלוותה בתחושה רווחת בקרב השכבות החברתיות עליהן מדבר יגיל לוי, כי התפקיד שממלא צה"ל אינו תואם את הערכים ואת האינטרסים המדיניים של ישראל, מילאו תפקיד חשוב ביצירת משבר המוטיבציה. (יגיל לוי, צבא אחר לישראל: מיליטריזם חומרני בישראל, תל אביב, ידיעות אחרונות, 2003: ידיעות אחרונות).

# שער ה' פוליטיקה בצל הסכסוך

## פוליטיקה בצל הסכסוך

- במרבית השנים שמאז 1967, ובוודאי מאז שפרצה האינתיפאדה הראשונה, הסכסוך הישראלי-פלסטיני הפך לנושא המרכזי בזירה הפוליטיקה הישראלית, עד כדי דחיקה לשוליים של נושאים אשר בארצות אחרות מצויים במוקד הדיון הציבורי, כדוגמת המדיניות החברתית-כלכלית.

בעוד שבארצות אחרות, נושאים חברתיים-כלכליים הם המבחינים בין המחנות הפוליטיים העיקריים – שמאל וימין, הרי שבשראל, הקו המבחין הוא המדיניות בנושא הפלסטיני.

התוצאה העיקרית של מצב זה היא דלות הדיון הציבורי בעניינים הקובעים את רמת החיים ואת איכות החיים של הישראלים בהווה ובעתיד: פיתוח כלכלי, שכל, חינוך, השכלה גבוהה, בריאות ורשת הביטחון הסוציאלי. מזה שנים, ממשלות בישראל קמות או נופלות על יחסן לסוגייה הפלסטינית ולא על הנושאים הנ"ל; כיוון שכך, המפלגות אינן טורחות לפתח סדר יום חברתי-כלכלי של ממש.
- במרבית השנים שמאז 1967, ובוודאי מאז שפרצה האינתיפאדה הראשונה, הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא גם העיסוק המרכזי של ההנהגה הפוליטית בישראל. ראשי ממשלה שקועים בעיקר בסכסוך: מו"מ עם הפלסטינים, לחימה בהם, התמודדות עם לחצים בינלאומיים בנושא, שמירה על שלמות הקואליציה נוכח התפתחויות בזירה הישראלית-פלסטינית וכיו"ב.
- לפחות מאז שנות השמונים של המאה הקודמת, הסכסוך הישראלי-פלסטיני משפיע על מידת היציבות של הקואליציה השלטת. למשל, ההסכם שחתם ראש הממשלה בנימין נתניהו בוואי פלנטיישן הביא לקיצור ימיה של ממשלתו; כשלון שיחות קמפ דייויד עם הפלסטינים הביא לנפילת ממשלתו של אהוד ברק; אחת הקואליציות של אריאל שרון התפרקה על רקע תוכנית ההתנתקות מרצועת עזה; שותפיו הקואליציוניים של אהוד אולמרט הזהירו אותו מפני הכללת נושא ירושלים במו"מ עם הפלסטינים; בנימין נתניהו מחושק על ידי שותפיו מימין המתנגדים לשיחות שלום ולהקפאת הבנייה בירושלים.
- הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוליד את המקרה הראשון בישראל של רצח ראש ממשלה: יצחק רבין נרצח בגלל שחתם על הסכם אוסלו עם הפלסטינים.
- ההסתבכות הצבאית של פרשת המשט מתורכיה לעזה אילצה את בנימין נתניהו לבטל את פגישתו עם הנשיא האמריקני ברק אובמה, שעד אז נתפסה כהזדמנות חשובה להעלות את נושא הגרעין האיראני, אותו מבקש נתניהו להעמיד בראש סדר היום – הוכחה נוספת לכך שישראל מתקשה לחמוק מן הסוגייה הפלסטינית.

# שער ו' מעמד בינלאומי בצל הסכסוך

## מעמד בינלאומי בצל הסכסוך

הכיבוש המתמשך של השטחים הפלסטיניים מציב את ישראל בעמדה של חיכוך ואף עימות מתמיד עם חלקים ניכרים של הקהילה הבינלאומית:

אף אחת ממדינות העולם, כולל ארצות הברית, אינה מכירה בשליטת ישראל בשטחים הפלסטיניים;

אף אחת ממדינות העולם, כולל ארצות הברית, אינה מכירה בסיפוח ירושלים המזרחית;

אף אחת ממדינות העולם, כולל ארצות הברית, אינה מכירה בהתנחלויות הישראליות בשטחים הפלסטיניים;

אף אחת ממדינות העולם, כולל ארצות הברית, אינה מכירה בתוואי של חומת ההפרדה שבונה ישראל. בית המשפט הבינלאומי בהאג פסק, בחוות דעת מייעצת, כי בניית החומה בשטחי הגדה המערבית וירושלים אינה חוקית וכי על ישראל לפרק את החומה ולפצות את הפלסטינים שנפגעו מבנייתה.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני בכלל, והכיבוש בפרט, מחלישים את מעמדה הבינלאומי של ישראל, מטילים ספק בחוקיות פעולותיה ופוגעים במעמדה בדעת הקהל העולמית כמדינה דמוקרטית המחויבת לשמירה על זכויות האדם.

### 1 •

ישראל הוקמה על ידי תנועה לאומית כלל-יהודית, הלא היא התנועה הציונית. עם הקמתה היא זכתה להזדהות ולתמיכה של קהילות יהודיות ברחבי העולם. ההזדהות והתמיכה גברו עוד בעקבות מלחמת ששת הימים.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני ערער בהדרגה את ההזדהות הכמעט-אוטומטית של יהודים עם מדיניות ישראל, במקביל לכך שהם ערערו את מעמדה של ישראל בכלל הקהילה הבינלאומית. ערעור זה התחזק בעקבות תקיפת עזה במבצע "עופרת יצוקה".

לראשונה קמו בארצות הברית ובאירופה המערבית ארגונים יהודיים ציוניים חדשים, המתייצבים כאופוזיציה לתמיכה האוטומטית של ההנהגות הקהילתיות המסורתיות במדיניות ישראל. בארצות הברית הוקם ב-2008 ארגון ג'יי סטריט (J Street) ובאירופה הוקם ב-2010 ארגון ג'יי קול (J Call). שני הארגונים קוראים לממשלת ישראל להקים מדינה פלסטינית ריבונית ובת-קיימא לצד ישראל.

תופעה מדאיגה עוד יותר, מנקודת ראותה של ישראל, היא ההתרחקות של הדור הצעיר החילוני בקהילה היהודית האמריקנית מהתעניינות בישראל ומהזדהות עמה (נטשה מוזגוביה, הארץ, 30.5.2010).

### 2 •

במשך שנים ארוכות לאחר 1967, ישראל היתה מנודה על ידי רבות מארצות העולם. הדבר געגוע קשה, בין השאר, בסחר הישראלי.

בעקבות הסכמי אוסלו והסכם השלום עם מצרים וירדן, ישראל יצאה מבידודה, אולם היא עדיין מנותקת מארצות רבות במזרח התיכון, באפריקה ובדרום מזרח אסיה.

עקב הבידוד הדיפלומטי הממושך, ישראל נסמכה יותר ויותר על תמיכתה של ארצות הברית, ולמעשה הפכה בת-חסות שלה. ארצות הברית היא המעצמה החזקה בעולם, ועל

כן יש לחסותה יתרונות רבים ; אלא שבצדס יש גם חסרונות : למשל, מגבלות חמורות שמטילה ארצות הברית על התפתחות התעשייה הביטחונית של ישראל.

לאחרונה ניכר שינוי גם במידת התמיכה של ארצות הברית. ביטוי לכך ניתן בעקבות המשבר שנוצר בעת ביקורו של סגן הנשיא האמריקני ג'ו ביידן, שבמהלכו הודיעה ממשלת ישראל על תכנית בנייה בשכונת רמת שלמה שבירושלים, הנמצאת מעבר לקו הירוק. שגריר ישראל בארצות הברית הגדיר את המצב כמשבר החמור ביותר זה 35 שנה (הארץ, 15.3.2010) ותומס פרידמן, בעל הטור בניו יורק טיימס, הגדיר את ממשלת ישראל כנהג שיכור שאיבד קשר עם המציאות והסבור כי הוא יכול להביך את בעל הברית האמיתי היחיד שלו מבלי להיפגע מכך (NYT, 14.3.2010). ב-28.5.2010 הצטרפה ארצות הברית להצבעה פה אחד של 189 המדינות החתומות על ההסכם לאי הפצה של נשק גרעיני, שקראה לכנס ב-2012 קונגרס בינלאומי שידון בפירוז המזרח התיכון מנשק גרעיני, תוך איזכור מפורש של ישראל (הארץ, 29.5.2010).

בניגוד ליחסיה הטובים של ישראל עם ארצות הברית, יחסיה עם האיחוד האירופי מתאפיינים בחיכוכים חוזרים ונשנים סביב הסוגייה הפלסטינית. האיחוד האירופי הוא שותף הסחר השני בגודלו של ישראל. האיחוד כבר השתמש בכוחו כאשר הוציא מוצרים המיוצרים בהתנחלויות מכלל הטבות המס שהוא מעניק לייצוא מישראל.

### 3 •

מעמדה של ישראל בדעת קהל הבינלאומית, שהיה איתן מאוד לאחר הקמת המדינה ובשנים הראשונות שלאחר מלחמת ששת הימים, נחלש מאוד ככל שהכיבוש התמשך ;

סקרי דעת קהל בעולם מעלים שוב ושוב כי כיום, תדמיתה של ישראל שלילית מאוד ;

חוגים שונים במערב, בעיקר אינטלקטואליים, מנסים שוב ושוב להטיל חרם על מוצרים ישראלים ואף על אוניברסיטאות ועל חוקרים ישראלים.

## התפשטות של מעשי חרם על ישראל בכלל ועל התנחלויות בפרט

חרם על ישראל היה מרכיב מרכזי במדיניותן של ארצות ערב, מאז 1948 ועד להסכמי אוסלו.

מאז האינתיפאדה השנייה הולכת ומתפשטת תנועת החרמה של ישראל בארצות המערב. מדובר בחרמות על קבוצות או מגזרים בישראל ועל מוצרים, ובייחוד מוצרי ההתנחלויות. תנועת החרמה אין בה, בינתיים, כדי לאיים על הכלכלה הישראלית, אולם יש בה כדי להעיד על פגיעה הולכת וגוברת במעמדה הבינלאומי של ישראל בעקבות הסכסוך.

להלן רשימה חלקית של חרמות שדווחו בתקשורת:

- ב-2002 החרמה רשת המרכולים הגדולה בנורבגיה תוצרת חקלאית של ישראל ופעילי איגודים מקצועיים חסמו בגופם משאיות שהובילו פרי הדר מישראל. ועוד בנורבגיה: ב-2005 החליט מחוז סור-טרונדלג להטיל חרם על ישראל וב-2006 קראה שרת האוצר הנורבגית, קריסטין האלבורסן, להטיל חרם על ישראל (שוקי שדה, הארץ, 25.2.2009).
- ב-2007 קרא איגוד העובדים "יוניסון", המייצג 1.3 מיליון עובדים במגזר הפרטי בבריטניה, להטיל חרם כלכלי ותרבותי על ישראל. לאחר מכן הצטרף לקריאת האיגוד המקצועי של עובדי התחבורה, המייצג 800 אלף עובדים. ועוד בבריטניה: בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" העדיפו רשתות שיווק שלא למכור פירות וירקות מישראל (שוקי שדה, הארץ, 25.2.2009).
- במאי 2007 החליט איגוד מרצי האוניברסיטאות והמכללות בבריטניה, המונה כ-120 אלף מרצים, להפיץ בין חבריו קריאה לחרם על האקדמיה בישראל. בסופו של דבר הקריאה נדחתה (שוקי שדה, הארץ, 25.2.2009). בינואר 2009, בעקבות "עופרת יצוקה", קראו אנשי אקדמיה אמריקניים לחרם דומה, במסגרת "הקמפיין האמריקני לחרם אקדמי וכלכלי על ישראל" (שם: שם).
- בריטניה מובילה מהלך באיחוד האירופי להקפדה על סימון סחורות שמקורן בהתנחלויות ולגביית מכסים שסחורות ישראליות פטורים מהם. זאת על רקע החלטה שקיבל האיחוד האירופי בסוף שנות ה-1990 לפיה רק סחורות שמוצרות בתוך הקו הירוק יזכו לפטור ממכס (ברק רביד ואנשיל פפר, הארץ, 4.11.2008). בישראל יש חשש כבד שמהלך שכזה יפגע בכלל הייצוא הישראלי לאיחוד האירופי, שהיקפו כ-10-15 מיליארד דולר בשנה (אורה קורן, דה מארקר, 19.11.2008).
- במהלך מבצע "עופרת יצוקה" הודיע איגוד הקואופרטיבים של תורכיה על חרם על מימון רכישות מישראל (אורה קורן, דה מארקר, 15.1.2009).
- בשל "עופרת יצוקה" בוטלו ביקורים הדדיים של משלחות סחר מארצות שונות (דן קטריבס, דה מארקר, 28.1.2009).
- יו"ר תעש הביע חשש מהשלכות מבצע "עופרת יצוקה" על הייצוא של המפעל (אורה קורן, דה מארקר, 10.2.2009).
- מועצת האתיקה של ממשלת נורבגיה החליטה לבחון את השקעותיה בתאגידים ישראלים של "קרן הפנסיה הממשלתית" הנורבגית, העומדות על כחצי מיליארד דולר. מדובר בעיקר בשני מוצרים של חברת אלביט: מזל"טים ומערכות ניטור ובקרה לגדר ההפרדה (עמירה הס, הארץ, 28.7.2009).
- ענקית הקרנות הבריטית בלקרוק מכרה את כל מניותיה בחברת אפריקה-ישראל, על רקע פעילות הבנייה של החברה בהתנחלויות. ועוד ביחס לחברת אפריקה-ישראל: שגרירות בריטניה בישראל סירבה לשכור משרדים שבבעלות אפריקה-ישראל, בשל מעורבותה בבנייה בהתנחלויות (הלל קורן, גלובס, 23.8.2009).

- גם קרן ההשקעות הפיננסיות האמריקנית TIAA-CREF הודיעה כי משכה השקעותיה מחברת אפריקה-ישראל (אורה קורן, הארץ, 13.9.2009).
- בספטמבר 2009 קראה הוועדה ליחסים בינלאומיים ולביטחון לאומי בפרלמנט הברזילאי שלא לאשרר את הסכמי הסחר החופשי בין מרקוסור, גוש מסחרי של ארגנטינה, ברזיל, פרגוואי, אורוגוואי וונצואלה, ובין ישראל, וזאת "עד שישראל תסכים להקמתה של מדינה פלסטינית על בסיס גבולות 1967" (אוריאל הרמן, גלובס, 15.9.2009).
- בעקבות "עופרת יצוקה" קרא קונגרס איגודי המסחר של בריטניה להחרים מוצרים חקלאיים מן ההתנחלויות (Ynet, 17.9.2009).
- פרקליטות האיחוד האירופי פירסמה חוות דעת שלפיה מוצרים של חברות ישראליות שמפעליהן נמצאים בהתנחלויות אינם זכאים להטבות מכס בכניסתם למדינות האיחוד (אורה קורן, הארץ, 1.11.2009).
- קרן פנסיה מהגדולות בשבדיה, AP Funds, הודיעה כי תחסל את השקעותיה בחברת אלביט בשל פעילותה בשטחי הגדה המערבית (מירה עוואד, גלובס, 30.3.2010).
- בפברואר 2010 פסק בית המשפט העליון של האיחוד האירופי כי מוצרים המיוצרים בהתנחלויות אינם ישראליים וכי יוטל עליהם מכס, זאת לאחר שרשויות המכס הגרמניות לא התירו לחברת בריטה לייבא את מוצרי חברת סודה קלאב (שמפעליה נמצאים באזור התעשייה מישור אדומים) תחת תנאים של הסכם המכס בין ישראל לאיחוד האירופי (עקיבא אלדר ופאדי עיאדאת, הארץ, 26.3.2010).
- יורופול, ארגון האיחוד האירופי למלחמה בפשיעה בינלאומית ובארגוני טרור, מסרב לשתף פעולה עם משטרת ישראל כיוון שהמטה הארצי של המשטרה ממוקם במזרח ירושלים (עקיבא אלדר, הארץ, 3.5.2010).
- במאי 2010 הופץ בעיר טורינו שבאיטליה מנשר הקורא לחרם על האקדמיה ועל מוסדות התרבות בישראל, בשל שותפותם במדיניות ממשלת ישראל בסוגייה הפלסטינית (סביונה מאנה, הארץ, 18.5.2010).
- שתי רשתות מרכולים גדולות באיטליה, קו-אופ ונורדיסקונאד, הודיעו כי יפסיקו לשווק מוצרי חקלאות מישראל, כל עוד אגרקסו תעמוד בסירובה להפריד בין מוצרים משטח ישראל לבין מוצרים שמגיעים מהתנחלויות. בדצמבר 2009 המליצה ממשלת בריטניה לרשתות המרכולים במדינה לסמן באופן ברור מוצרי מזון שמקורם בהתנחלויות (דה מארקר, 30.5.2010).
- מפגינים אמריקניים תלו שלט על סניף רשת בתי הקפה הישראל מקס ברנר שעליו נכתב: "המצור על עזה לא מתוק: להחרים את מקס ברנר" (דה מארקר, 30.5.2010).
- בעקבות פרשת המשט מתורכיה לרצועת עזה, היחסים הביטחוניים בין ישראל לתורכיה עומדים על סף ניתוק. מדובר ביחסים בתחום התעשיות הביטחוניות (תורכיה היתה בעשור האחרון אחת מחמשת השווקים החשובים ביותר לייצוא של נשק ישראלי), בתחום אימוני חיל האוויר ובתחום המודיעין (יוסי מלמן, הארץ, 1.6.2010).
- ועוד בעקבות פרשת המשט, שר האנרגיה התורכי הודיע רשמית כי ארצו תקפיא את כל הפרויקטים המשותפים בתחום האנרגיה והתשתיות (שהם לוי, YNET).